

THỦ NHẬN DIỆN VAI TRÒ CỦA ASEM trong những năm đầu của thế kỷ XXI

PGS. TS. NGUYỄN VĂN TẬN

Đại học Khoa học Huế

1. Từ những vấn đề nảy sinh trong quá trình hoạt động của ASEM

ASEM được thành lập vào tháng 3-1996 tại Bangkok với sự tham gia của các nguyên thủ quốc gia 15 nước EU và 10 nước châu Á bao gồm 7 nước ASEAN là: Brunei, Indonesia, Malaysia, Philippines, Singapore, Thailand, Việt Nam và 3 nước Đông Bắc Á là Trung Quốc, Nhật Bản và Hàn Quốc.

Có thể thấy rằng, sự ra đời của ASEM là hoàn toàn phù hợp với sự phát triển của các mối quan hệ quốc tế sau khi chiến tranh lạnh kết thúc. Trước hết đối với EU, ASEM không chỉ đại diện cho mối liên kết thể chế chính trị đầu tiên giữa hai châu lục Á - Âu mà còn góp phần giúp cho các nước châu Âu có được một sự tự chủ nhất định trong việc hoạch định chính sách đối ngoại nhằm tách khỏi ảnh hưởng của Mỹ. Ngoài ra, thông qua diễn đàn ASEM, vai trò, vị thế của Liên minh Châu Âu không những được củng cố và tăng cường đối với các nước châu Á nói riêng mà còn đối với thế giới nói chung. Trong khi đó, các nước châu Á tham gia vào ASEM một mặt làm

cho mối quan hệ tam giác giữa Mỹ, châu Á và Liên minh Châu Âu trở nên cân bằng hơn, nhưng đồng thời mặt khác, các nước nhỏ ở châu Á lại có điều kiện để tham gia vào các công việc của khu vực và quốc tế cũng như góp phần tăng cường bản sắc châu Á của mình trên trường quốc tế.

Từ khi thành lập đến nay, ASEM đã trải qua 4 cuộc hội nghị thượng đỉnh và đã đạt được những thành tựu rất đáng khích lệ trên các lĩnh vực kinh tế, chính trị và văn hóa, xã hội. Bên cạnh các hội nghị thượng đỉnh, Diễn đàn hợp tác Á - Âu còn dựa trên một loạt các cuộc hội nghị khác của các Bộ trưởng Ngoại giao, Bộ trưởng Kinh tế tài chính và những cuộc họp chuyên viên cao cấp khác. Với tính năng động và linh hoạt trên chúng ta có thể khẳng định rằng, ASEM là một diễn đàn hợp tác đa tầng, đa cấp và phù hợp với xu thế phát triển của lịch sử khi mà quá trình khu vực hóa và toàn cầu hóa đang diễn ra sôi động hơn bao giờ hết.

Nhìn vào thành phần tham gia Diễn đàn hợp tác Á - Âu, chúng ta thấy trực chính chi phối các mối quan hệ Á - Âu từ

năm 1996 đến nay là mối quan hệ ASEAN - EU. Vì vậy, Diễn đàn hợp tác Á - Âu thực chất là diễn đàn hợp tác dựa trên nền tảng chủ yếu của tổ chức ASEAN và Liên minh Châu Âu. Tuy nhiên, hoạt động của ASEM lại dựa trên tính đồng thuận và là diễn đàn đối thoại hoàn toàn mang tính chất tự nguyện thông qua các nước điều phối viên nên hoạt động của ASEM vẫn chưa đi vào thực chất và hiệu quả đạt được chưa cao.

Trong 3 trụ cột chính của ASEM thì lĩnh vực hợp tác kinh tế, tài chính được coi là lĩnh vực hoạt động năng động nhất của ASEM. Và đây cũng là lĩnh vực mà các thành viên ASEM đồng thời là thành viên của các tổ chức hợp tác kinh tế khu vực và quốc tế như APEC, ASEAN, 3 nước Đông Bắc Á: Trung Quốc, Nhật Bản, Hàn Quốc và WTO (trừ Việt Nam). Do đó, ASEM được coi là cầu nối hết sức quan trọng trong các cuộc đàm phán đa phương ở các diễn đàn quốc tế và khu vực liên quan đến lợi ích của các nước thành viên ASEM. Cụ thể, ASEM đã tiến hành các cuộc đối thoại liên quan đến các vấn đề của WTO hay đã đưa vào thực hiện các kế hoạch thuận lợi hóa thương mại cũng như đã tiến hành đối thoại và hợp tác trong lĩnh vực thương mại và đầu tư như “Sáng kiến thương mại ASEM” nhằm chống lại mọi áp lực bảo hộ để tăng cường hơn nữa sự tự do hóa

thương mại giữa hai khu vực. Mặc dù ASEM đã đạt được những kết quả như đã nêu ở trên, song trong lĩnh vực này giữa 15 nước thuộc Liên minh Châu Âu và 7 nước thuộc tổ chức ASEAN vẫn còn những vướng mắc liên quan đến lợi ích của mối quan hệ hợp tác kinh tế không cân đối giữa hai khu vực Á - Âu. Về phía các nước trong tổ chức ASEAN mong muốn EU cần phải đối xử công bằng hơn đối với các hàng dệt may, giày dép bằng cách mở cửa thị trường tự do đối với các mặt hàng này thì một số nước trong tổ chức EU lại chủ trương cân đối lại sự hợp tác để làm cho ASEM ngày càng mạnh lên chứ không trở thành gánh nặng cho EU.

Trong lĩnh vực chính trị, ASEM đã thông qua được hai văn kiện quan trọng liên quan đến những diễn biến phức tạp trong các mối quan hệ quốc tế trong những năm gần đây là Tuyên bố Chính trị về hòa bình trên bán đảo Triều Tiên và Tuyên bố Copenhagen về Chống khủng bố. Tuy nhiên, giữa hai châu lục vẫn tồn tại sự khác biệt về cơ tầng văn hóa và địa chính trị cùng với sự khác biệt về quá trình lịch sử đã làm cho các nỗ lực liên quan đến đối thoại chính trị còn gặp nhiều trở ngại. Trong các hội nghị thượng đỉnh của ASEM đã đưa vấn đề giải quyết những bất đồng nội bộ nhằm xây dựng một ASEM “đoàn

kết và thống nhất trong đa dạng” cũng như đã tạo lập được tính liên tục trong đối thoại chính trị thông qua các hội thảo không chính thức giữa các thành viên ASEM. Thế nhưng, do phải dựa vào nguyên tắc đồng thuận liên quan đến lợi ích của mỗi nước thành viên ASEM nên các cuộc đối thoại về chính trị vẫn gặp phải những rào cản nhất định. Ngoài ra, ASEM được coi là một tổ chức mở giống như tổ chức ASEAN và EU, thế nhưng trong quá trình phát triển của tổ chức này chưa thấy những động thái tích cực để kết nạp thêm những thành viên mới mà trái lại có những dấu hiệu cho thấy những rào cản trong việc kết nạp 3 thành viên còn lại của tổ chức ASEAN là Lào, Campuchia và Mianma. Trong đó, đặc biệt là việc các nước châu Âu phản đối kết nạp Mianma vì những vấn đề liên quan đến chủ quyền của đảng đối lập. Trong khi các nước châu Âu ngăn cản và gây khó khăn cho sự gia nhập của Mianma thì lại tạo điều kiện thuận lợi cho việc kết nạp các thành viên mới của Liên minh Châu Âu. Việc Liên minh Châu Âu cho phép 10 thành viên mới tự động trở thành thành viên chính thức của ASEM đã gây nên sự bất bình đối với các nước ASEAN. Trong số các nước ASEAN, Indonesia là nước phản đối mạnh mẽ nhất về sự đối xử không công bằng và thiếu

khách quan khi đưa ra hai tiêu chí riêng rẽ cho việc kết nạp các thành viên mới của diễn đàn ASEM.

Rõ ràng là việc mở rộng thành viên của ASEM đã đặt tổ chức này trước những vận hội và thách thức hết sức lớn lao. Liệu trong tương lai, ASEM có trở thành diễn đàn hợp tác liên khu vực Á - Âu đúng như tên gọi của nó hay không?

Trên bình diện văn hóa, ASEM đã chú trọng tới việc thúc đẩy sự hiểu biết lẫn nhau giữa hai nền văn hóa và văn minh của hai châu lục. Việc thành lập Quỹ Á - Âu (ASEF) được coi là bước khởi đầu cho việc triển khai các hoạt động giao lưu văn hóa và bảo tồn các di sản văn hóa truyền thống của các nước thành viên ASEM. Song trong lĩnh vực này vẫn còn tồn tại những sự khác biệt chưa được khai thông. Đặc biệt là sau sự kiện ngày 11 tháng 9 năm 2001, khoảng cách về sự khác biệt về văn hóa càng bị đẩy ra xa hơn so với trước. Vì vậy, một vấn đề đặt ra cho ASEM là phải hàn gắn, kết nối các nền văn minh giữa hai khu vực lại với nhau nhằm xây dựng ASEM thành một tổ chức vững mạnh để cho tổ chức này hoạt động ngày càng hiệu quả hơn trong việc giải quyết các vấn đề liên quan đến các mối quan hệ khu vực và quốc tế.

2. Đến việc nhận diện vai trò của ASEM trong một vài năm tới

Thực tiễn hoạt động của ASEM trong những năm vừa qua đã cho chúng ta thấy ASEM đã có những bước tiến nhất định trong quá trình hội nhập khu vực và quốc tế. Những điều chỉnh của ASEM liên quan đến những tác động của tình hình quốc tế và khu vực, thích ứng với từng thời kỳ và giai đoạn lịch sử đã minh chứng cho sự linh hoạt và năng động của một tổ chức hợp tác và đối thoại liên khu vực. Vì vậy, trong một vài năm tới ASEM vẫn là một diễn đàn đóng vai trò hết sức quan trọng trong việc giải quyết các vấn đề liên quan đến lợi ích của hai châu lục. Tuy nhiên, để cho hoạt động của ASEM ngày càng đi vào thực chất hơn, hiệu quả hơn, ASEM cần phải ban hành một cơ chế phù hợp, thích ứng với từng loại nước hoặc nhóm nước nhất định. Bởi vì, ngoài những vấn đề liên quan đến lợi ích chung của cả hai khu vực thì ngay trong nội bộ của từng khu vực và trong bản thân của mỗi nước thành viên cũng có những vấn đề cần phải giải quyết. Đặc biệt, trong tình hình hiện nay, khi mà số lượng thành viên tham gia vào ASEM ngày càng tăng lên một cách đáng kể thì việc tìm được một tiếng nói chung càng trở nên phức tạp hơn... Tại hội nghị ASEM V sắp diễn ra ở Hà Nội (tháng 10 - 2004), nếu không có gì

trở ngại thì ngoài việc kết nạp thêm 3 thành viên mới là Lào, Campuchia và Mianma còn có sự tham gia của 10 nước thành viên mới của Liên minh Châu Âu... Việc tăng qui mô của ASEM, một mặt tạo ra cho ASEM những cơ hội mới, nhưng mặt khác lại làm cho sự cách biệt giữa các nước thành viên càng trở nên lớn hơn. Đây là một thách thức đòi hỏi ASEM phải có phương án tối ưu để có cách lựa chọn tốt nhất cho hoạt động của mình ngày càng hiệu quả hơn.

Thực tế trong 8 năm qua ASEM chưa thực sự là một tổ chức liên khu vực mà chỉ là một diễn đàn đối thoại không chính thức dựa vào vai trò của các điều phối viên là chủ yếu. Vì vậy, có những vấn đề nảy sinh liên quan đến lợi ích của các nước thành viên thì lại nằm ngoài tầm kiểm soát của ASEM. Và lại, trong quan hệ kinh tế, về cơ bản vẫn là mối quan hệ giữa một nhóm nước có trình độ phát triển cao (Liên minh Châu Âu) với các nước Đông Á đang phát triển năng động (ngoại trừ Nhật Bản và Singapore) nên đã tạo ra sự bất lợi đối với các nước đang phát triển trong các cuộc đàm phán đa phương về thương mại và đầu tư. Hơn nữa, ASEM chỉ là diễn đàn đối thoại hỗ trợ cho các cuộc đàm phán đa phương nên việc mở rộng ASEM trong tương lai tất yếu sẽ tác động rất lớn đến

quá trình thực hiện hợp tác kinh tế giữa hai khu vực.

Trên bình diện chính trị và văn hóa - xã hội, việc mở rộng ASEM sẽ làm cho ASEM ngày càng có tiếng nói quan trọng hơn trên trường quốc tế, cũng như sẽ giải quyết được nhiều vấn đề liên quan đến các mối quan hệ quốc tế ở cả hai châu lục. Tuy nhiên, cùng với những thuận lợi trên, ASEM cũng gặp không ít khó khăn khi tính đa dạng và sự khác biệt của ASEM cũng ngày càng được tăng lên một cách đáng kể. Ngoài ra, cũng cần phải thấy động cơ của Liên minh Châu Âu trong việc mở rộng số lượng thành viên nhằm tạo nên một châu Âu thống nhất cũng như điều chỉnh chính sách đối ngoại của mình đối với châu Á để tăng cường vai trò của châu Âu trong nền chính trị toàn cầu và củng cố vị thế của nó trên trường quốc tế.

Với những cách thức mà ASEM đã triển khai, thực hiện trong thời gian vừa qua, trong một tương lai gần, ASEM vẫn chưa thể trở thành một tổ chức liên khu vực của cả hai châu lục Á - Âu. Về cơ bản ASEM vẫn đóng vai trò cầu nối giữa hai châu lục Á - Âu trong việc giải quyết các vấn đề liên quan đến lợi ích của các nước thành viên, cho nên ASEM cần phải sử dụng tất cả những lợi thế của mình cả trên bình diện đa phương lẫn song phương để cho hoạt động của ASEM ngày càng hiệu

quả hơn và thực chất hơn. Để làm được điều đó, trước hết ASEM cần phải loại bỏ tất cả những rào cản của sự khác biệt về chính trị và kinh tế nhằm tạo nên sự bình đẳng trong quan hệ giữa các thành viên của hai châu lục. Ngoài ra, cần phải thấy được sự thống nhất trong đa dạng để tăng cường sự hiểu biết lẫn nhau nhằm thúc đẩy các hoạt động giao lưu văn hóa giữa hai châu lục Á - Âu, phục vụ cho sự hợp tác vì hòa bình và phát triển bền vững. Từ thực tế lịch sử về sự tồn tại của một Liên minh Châu Âu và một ASEAN thống nhất trong đa dạng, chúng ta có quyền khẳng định về một ASEM thống nhất trong đa dạng sẽ tồn tại và phát triển tương xứng với những gì mà ASEM đã đóng góp vào sự hội nhập khu vực và quốc tế.

Rõ ràng là cho đến thời điểm hiện tại và kể cả trong tương lai, ASEM vẫn là một diễn đàn thích hợp cho sự hợp tác giữa hai châu lục Á - Âu trên tất cả các bình diện chính trị, kinh tế và văn hóa - xã hội. Dẫu cho trong hoạt động của mình, ASEM còn gặp phải những khó khăn nhất định, nhưng việc tạo ra nhiều kênh giao lưu đối thoại, đa tầng, đa cấp như ASEM hiện nay là một điều có ý nghĩa hết sức thiết thực. Vì vậy, việc tạo ra sức sống mới cho ASEM là trách nhiệm và nghĩa vụ của tất cả các nước thành viên để cho tổ chức này ngày càng trở thành một chủ thể trọng yếu trong nền chính trị thế giới.